

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Zrození křesťanské Evropy:
christianizace českých zemí od Velké Moravy
po Sázavský klášter
Šárka Kuklová**

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Zrození křesťanské Evropy:
christianizace českých zemí od Velké Moravy
po Sázavský klášter
Šárka Kuklová**

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

OBSAH

1	ÚVOD	5
2	ČECHY V RANÉM STŘEDOVĚKU A JEJICH CHRISTIANIZACE	6
2.1	ROZVOJ HRADIŠŤ A STÁTOTVORNÝ PROCES.....	7
2.2	VÝVOJ POHŘEBNÍHO RITU	8
2.3	PRVNÍ DOTEKY KŘESŤANSTVÍ.....	9
2.4	KŘEST ČTRNÁCTI KNÍŽAT ROKU 845	10
2.5	BOŘIVOJ I. A PŘIJETÍ MORAVSKÉHO KŘTU	14
2.6	PRVNÍ KŘESŤANSKÉ KOSTELY ZALOŽENÉ KNÍŽETEM BOŘIVOJEM I.....	18
3	POČÁTKY KŘESŤANSTVÍ NA VELKÉ MORAVĚ	19
3.1	POVOLÁNÍ KONSTANTINA-CYRILA A METODĚJE NA VELKOU MORAVU	22
4	POČÁTKY CÍRKEVNÍCH INSTITUCÍ V ČECHÁCH	23
4.1	BUDOVÁNÍ HRADSKÉ SOUSTAVY.....	24
4.2	ROTUNDA SVATÉHO VÍTA	25
4.3	ZALOŽENÍ PRAŽSKÉHO BISKUPSTVÍ	26
5	NEJSTARŠÍ ŘEHOLNÍ INSTITUTE V ČECHÁCH	27
5.1	PRVNÍ ŽENSKÝ KLÁŠTER BENEDIKTINEK.....	28
5.2	BŘEVNOVSKÝ KLÁŠTER	29
5.3	OSTROVSKÝ KLÁŠTER U DAVLE	30
5.4	SÁZAVSKÝ KLÁŠTER	30
5.4.1	Vývoj slovanské liturgie v Sázavském klášteře	31
6	STAROSLOVĚNSKÉ PÍSEMŇICTVÍ V ČECHÁCH	32
6.1	STAROSLOVĚNSKÁ LITERATURA.....	34
7	ZÁVĚR	36
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	38
9	RESUMÉ	41

1 ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je zachycení prvopočátků christianizace českých zemí. Uvedené téma jsem si zvolila i přesto, že je jak v historické, tak v archeologicky zaměřené literatuře poměrně hojně rozpracováno, a to ve velmi širokém kontextu. Právě obsáhlost těchto studií mě přiměla k tomu, abych se v předkládané práci pokusila o sumarizaci nejpodstatnějších událostí, zúžené na dění v raně středověkém českém státě tak, aby poté tvořily souvislý a logicky propojený celek.

Proces christianizace českých zemí bude v této práci rozpracován v časovém horizontu od 9. století do 11. století. O rozvoji křesťanství v raně středověkém státě nemáme dostatečné množství informací, velmi skromně je zmiňují pouze některé písemné prameny. Na druhou stranu informace o budování českého státu, včetně rozvoje církevních staveb za přispění přemyslovských knížat, jsou v literatuře rozpracovány poměrně hojně. Právě díky těmto poznatkům bude možné zachytit průběh christianizace v českých zemích, neboť tento proces souvisel zejména s politickou situací země, nežli s náboženstvím.

Z těchto důvodů jsem se soustředila zejména na archeologické a historické poznatky známých českých badatelů, a to D. Třeštíka, Z. Měřinského, P. Sommera či M. Lutovského. Kromě toho jsem ke své práci využila publikaci *Magnae Moraviae Fontes Historici*, jež obsahuje překlady letopisů a kronik, tolik důležité pro účely této práce. Při zpracování práce jsem použila zejména metodu kompilace, interpretace a analýzy, metodu deskriptivní využívám v případech nutných pro popsání soudobých kontextů.

Se vznikem českého státu souvisí mimo jiné i přijetí křtu českých knížat v Řezně. O tomto dosud „záhadném činu“ některé písemné prameny zprávu sice přinášejí, ovšem velmi strohou, v důsledku čehož vznikají různé pohledy na onu událost. Některá vybraná hlediska budou v této části práce uvedena. V kontextu počátku českých dějin nelze nezmínit prvního českého panovníka Bořivoje I., a to zejména jeho moravský křest, neboť prvotní impuls christianizace českých zemí pravděpodobně souvisí s touto událostí. Otázkou ovšem zůstává, jaký důvod ho k tomuto činu vedl a zodpovědět ji

neusnadňují ani písemné prameny, z tohoto důvodu se tento čin pokusím v kapitole věnované pouze této události analyzovat.

Ačkoli se ve své práci nezaměřuji na proces christianizace Velké Moravy, je nezbytné, aby byly zmíněny pouze základní informace týkající se šíření křesťanství na Moravě, neboť právě z Moravy se křesťanská víra šířila dále na české území.

Budování českého státu bylo výlučně spjato s procesem christianizace společnosti, přičemž oba tyto procesy řídil český kníže. Přibližně v 10. století započal Boleslav I. budovat novou hradskou organizaci státu. Stará hradiště byla nahrazena novými hrady, při kterých byly budovány první kostely, které obývala kněžská komunita. Správní hrady se staly centry církevních institucí, místními obyvateli byly vnímány jako centrum dění, neboť se zde mimo jiné konaly soudy, trhy či mše. Lze proto předpokládat, že právě tato podoba státní správy byla vlastně christianizací českého území. V této části práce popíši proces budování hradské organizace státu, která měla velký vliv na další směřování a uspořádání mladého českého státu.

V této práci nemohu opominout Sázavský klášter, coby centrum staroslověnské vzdělanosti a kultury, přičemž staroslověnské literatuře se věnuji v samostatné kapitole. Na Sázavský klášter jsem se zaměřila zejména v kontextu jeho historického vývoje.

2 Čechy v raném středověku a jejich christianizace

Na přelomu 5. a 6. století je české území postupně osídlováno prvními skupinami Slovanů, kteří do těchto končin přicházeli pravděpodobně ze Zakarpatské oblasti. Není známo, jaké náboženství tyto skupiny vyznávali, s největší pravděpodobností to byli pohané, uctívající stará slovanská božstva. Původně se zřejmě jednalo o jednotné etnikum, které se během postupného přizpůsobování novým podmínkám začíná mezi sebou vydělovat a vytvářet nové, svrchované kmeny. Tento proces společenské diferenciacce byl ukončen přibližně v 7. století, což je patrné z archeologických nálezů, které dokládají existenci tzv. staroslovanských hradišť.¹

¹ ŠOLLE, M. *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*, s. 34-41.

2.1 Rozvoj hradišť a státotvorný proces

Hradiště se na českém území stala nejrozšířenějšími sídelními útvary, které zpočátku plnily funkci obrannou, a později se z nich přirozeně stala lokální společenská centra, z nichž byly Čechy postupně christianizovány. Tato nepříliš velká hradiště lze považovat za předchůdce tzv. hradské soustavy, která se soustavně rozvíjela v rozmezí od 9. do 11. století, a jež směřovala k vytvoření christianizovaného státu.²

Vznik státu byl v raném středověku podmíněn přijetím křesťanství, které se stalo východiskem pro nové uspořádání společnosti, přičemž zasahovalo do všech oblastí každodenního života a určovalo nová pravidla. Tento státotvorný proces byl v Čechách započat budováním správních center, z nichž panovník realizoval christianizaci země. Tato nově vznikající správa státu byla založena na soustavě hradů, které se mimo jiné staly centry církevní správy. Výlučně uvnitř těchto center vznikaly první kostely, jež byly pevně spojeny s hradišti, není známo, že by do konce 10. století tyto kostely vznikaly mimo tato správní centra.³ První kostel, zasvěcený sv. Klimentovi, vybudoval na hradišti Levý Hradec kníže Bořivoj pro kněze Kaicha, který se s ním po přijetí křtu vrátil z Velké Moravy. O existenci tohoto kostela se zmiňuje Kristiánova legenda a kanovník Zbyhněv o kostelu hovoří jako o místě, „*kde se rozhořela křesťanská víra*“.⁴ S Bořivojovým jménem je spojena i další sakrální stavba, a to kostel Panny Marie na Pražském hradě, který se Bořivoj zavázal vystavět po návratu z nedobrovolného vyhnanství na Velké Moravě jako dík za potlačení protikřesťanského povstání. Tento kostel byl ovšem rok poté přestavěn a v následujících letech zcela zanikl, archeologický průzkum odhalil pouze zbytky původního zdiva.⁵ Svytihněv I. následoval svého otce a začal budovat středočeskou hradskou územní správu. Koncem 9. století nechal na Budči vybudovat kostel zasvěcený sv. Petru, k němuž byla ještě dostavěna rotunda sv. Pavla, která je nejstarší stojící církevní stavbou.⁶ Tato správní centra poté dále rozvíjel Boleslav I., který pokračoval budováním nové sítě hradů, tzv. hradskou organizací státu, kterou dovedl k dokonalosti jeho syn Boleslav II., který si za svůj cíl vytyčil vybudovat

² Tamtéž, s. 34-41.

³ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 21-23.

⁴ ŠOLLE, M. *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*, s. 119.

⁵ LUTOVSKÝ, M. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl I.*, s. 79.

⁶ Tamtéž, s. 92.

církevně nezávislou zemi s vlastním arcibiskupstvím.⁷ Tyto hrady byly těsně spjaty s kostelem. Neplnily pouze funkci obrannou, ale staly se také centry správní, tržní a politické moci, kterou pro panovníka vykonávali dosazovaní kasteláni. V kostele, který měl plná farní práva, sídlila církevní organizace, podřízená panovníkovi, která dohlížela na dodržování křesťanských norem a na christianizační proces společnosti, v jejímž čele stál představený kněz.⁸

2.2 Vývoj pohřebního ritu

Kromě archeologických poznatků o rozvoji hradišť, lze díky archeologii sledovat proces christianizace také na měnících se pohřebních zvyklostech Slovanů, neboť právě způsob pohřebního ritu koresponduje s kulturními zvyklostmi obyvatelstva. Před přijetím křesťanství probíhalo pohřbívání převážně žehem, přičemž popel zemřelého byl uložen pod mohylu. D. Třeštík poukazuje na to, že jedinou zaznamenanou zprávu, která se o tomto způsobu zmiňuje, lze nalézt pouze v Kosmově kronice.⁹ Válečník Tyr poučuje své spolubojovníky, jakým způsobem ho mají pohřbít: „*Stane-li se snad, že zemru v boji, pochovejte mne na tomto vršku a vystavějte mohylu, která bude na věky po mně pojmenována.*“¹⁰

Přechod od žárového, ke kostrovému pohřbívání, byl značně zdlouhavým procesem, jehož počátek je možné datovat až do poloviny 9. století. Někteří badatelé se proto nemohou shodnout na tom, zda změna pohřbívání skutečně souvisí s pronikáním křesťanství, protože jak uvádí P. Mašková, změna pohřebního ritu probíhala již před přijetím křesťanství a navíc není známo, že by církve trvala na dodržování pohřbu do země. Je také možné, že se nový způsob pohřbívání do Čech dostal v rámci kulturního působení Franské říše. Po změně ritu se v další fázi měnil i způsob kostrového pohřbívání. Zpočátku jsou známa tzv. skupinová pohřebiště nalezená mimo osídlené oblasti, navíc oddělená různými přírodními překážkami. V průběhu 10. století byl tento

⁷ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 18.

⁸ TŘEŠTÍK, D., SOMMER P. „*Cesta ke křesťanské společnosti*“, in: Sommer, P., Třeštík, D., Žemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 251.

⁹ Tamtéž, s. 261.

¹⁰ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Přel. Hrdina K. a Bláhová M., s. 30.

způsob nahrazen tzv. řadovými hroby.¹¹ Změna způsobu pohřbívání velmi pravděpodobně souvisí s křesťanskou tradicí pohřbívát lidské ostatky do země po způsobu Kristově, o čemž se zmiňuje M. Šolle a dále uvádí, že tato forma pohřebního ritu velmi úzce souvisí s nadějí na vzkříšení, ale na druhou stranu ani žeh neznamená trvalé ukončení života po smrti a také skýtá jistou naději na život po smrti.¹²

V souvislosti s přijetím křesťanské víry lze opět díky archeologii pozorovat i úbytek hrobové výbavy. Do hrobů byly zemřelým zpočátku vkládány různé předměty, pokrmy či nápoje, ale také šperky, keramika a zbroj. Přibližně v 11. století se tyto milodary začínají postupně vytrácet, neboť křesťanské církvi se zřejmě podařilo tyto pohanské zvyky potlačit. Poté se v hrobech ovšem objevuje nový předmět, a to mince, která je vložena zemřelému buď do ruky, nebo úst. Tato mince byla nalezena v hrobech spadajících do období 12. – 13. století. M. Šolle se domnívá, že se pravděpodobně jedná o náhražku předešlých předmětů, která měla být skryta zrakům církve.¹³ Ačkoli by se na první pohled mohlo zdát, že se křesťanství plně prosadilo, pohanské zvyky ve společnosti dosud přetrvávají. Jedná se o období 10. a 11. století, které historikové nazývají jako tzv. dvojvěří či dvojkolejnost, to znamená, že křesťanství se ještě plně neprosadilo a prolíná se s pohanskými zvyky, lze konstatovat, že křesťanství se plně prosadilo až na přelomu 12. a 13. století. Svědčí o tom kupříkladu záznamy Homiliáře opatovického, který se zmiňuje o ústupu pohanských zvyků a Kosmas popisuje jednání knížete Bořivoje II. v boji s pohanstvím.¹⁴ „...vyhnal pryč ze své země všechny čaroděje, hadače a věštce, rovněž dal pokácet a spálit i háje nebo stromy, které na mnohých místech prostý lid ctil.“¹⁵

2.3 První doteky křesťanství

Prvotní kontakt českých zemí s křesťanstvím nastal patrně až v 9. století, a to v kontextu přijetí moravského křtu, v roce 831 z rukou pasovského biskupa Reginhara.

¹¹ MAŠKOVÁ, P. „Pohřby na venkově“, in: Sommer, P., Třeštík, D., Žemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 410.

¹² ŠOLLE, M. *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*, s. 51.

¹³ Tamtéž, s. 58-59.

¹⁴ TŘEŠTÍK, D., SOMMER P. „Cesta ke křesťanské společnosti“, in: Sommer, P., Třeštík, D., Žemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 263 a 266.

¹⁵ KOSMAS. *Kosmova kronika*. Přel. Hrdina K. a Bláhová M., s. 143.

Přestože Moravané přijali křesťanskou víru, bylo nadále povoleno vykonávat soukromé pohanské obřady, a proto křest nepředstavoval okamžitý rozchod se starými zvyky. Je tedy velmi pravděpodobné, že se kmen Čechů nechal tímto činem moravských sousedů inspirovat, a již v roce 845 se čtrnáct českých knížat vydalo do bavorského Řezna, aby se zde nechali pokřtít východofranským králem Ludvíkem Němcem. Tato událost ovšem doposud není dostatečně objasněna. Je zcela možné, že důvody, které je k tomuto rozhodnutí vedly, byly pouze politického charakteru a nikoli duchovního. Patrně se domnívali, že přijetím křtu dosáhnou odvrácení útoků východofranského krále. Tato jejich domněnka byla záhy vyvrácena, když Ludvík Němec napadl již christianizovanou Moravu. Rozčarování Čechové si uvědomili, že přijetí křesťanství nepředstavuje žádnou záruku míru, a proto se nově přijaté víry okamžitě vzdali. Tento první pokus o přijetí křesťanství tedy skončil nezdarem, přičemž po sobě nezanechal pražádnou stopu. S konečným důsledkem byly Čechy postupně christianizovány až o několik desítek let později. Patrně v roce 884 přijal kníže Bořivoj křest z rukou biskupa Metoděje, který byl vykonán z podnětu knížete Svatopluka I. na Velké Moravě.¹⁶

2.4 Křest čtrnácti knížat roku 845

Historicky zaznamenanou a doposud nevyjasněnou událostí je křest českých knížat, který se dle Letopisů fuldských odehrál roku 845, Letopisy fuldské ji zmiňují následovně: „*Ludvík přijal čtrnáct českých knížat s jejich lidmi, kteří toužili po křesťanském náboženství, a přikázal, aby byli pokřtěni v oktávu Zjevení Páně.*“¹⁷ Zprávu o křtu přinášejí i další prameny, které ovšem původní zprávu přejaly. Kronika Herimana z Reichenau událost křtu zmiňuje takto: „*Král Ludvík dal pokřtít čtrnáct českých vévodů, obrácených na víru.*“¹⁸ Dalším pramenem zmiňující onu událost, je Kronika Sigiberta z Gembloux: „*Král Ludvík dal pokřtít čtrnáct českých vévodů s jejich lidmi.*“¹⁹

V dějinách christianizace se jedná o čin velice neobvyklý a ojedinělý, proto je pro historiky velmi nesnadné tento akt jakkoli vysvětlit. Christianizace byla ve většině

¹⁶ TŘEŠTÍK, D., SOMMER P. „*Cesta ke křesťanské společnosti*“, in: Sommer, P., Třeštlík, D., Žemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 242-244.

¹⁷ BARTOŇKOVÁ D., HAVLÍK L., MASÁŘÍK Z., VEČERKA R. *Magnae Moraviae fontes historici: Prameny I.*, s. 90.

¹⁸ Tamtéž, s. 171.

případů prováděna tzv. „shora“, to znamená, že se vždy uskutečňovala z podnětu panovníka a jejím účelem bylo především vyřešení politických problémů.²⁰ Kromě toho jsou Fuldské anály jediným písemným pramenem, který událost zaznamenal, další historické prameny zápis pouze přebírají, a nezmiňují tak žádné další informace.²¹ Otázkou proto zůstává, která knížata ho přijala, odkud pocházela a jaký impuls je k tomuto činu vedl? Nejisté je také místo, kde byl křest vykonán, je ovšem velmi pravděpodobné, nikoli však jisté, že se křest konal v bavorském Řezně, což lze odvodit z itineráře krále Ludvíka II. Němce, že zimu v roce 845 strávil nejspíše tam.²²

Snad nejpalčivější otázka, na kterou se dodnes historikům nepodařilo s určitostí odpovědět a dokázat ji, je nejasná identita oněch čtrnácti českých knížat. Jediným písemným pramenem, který alespoň z části informuje o uspořádání politických poměrů v 9. století je geografický spis, známý pod zkráceným názvem jako Geograf bavorský (*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*), uchovaný v Bavorské státní knihovně v Mnichově. Geograf uvádí orientační soupis slovanských kmenů sídlících na severním břehu Dunaje a v jeho přilehlých oblastech, včetně jejich pojmenování.²³ Na Českém území je uveden pouze jediný kmen, a to pod názvem „Beheimare“, u něhož je známo patnáct nezávislých „civitates“ (měst, hradů), dále „Marharii“ (Morava) má dle Geografa měst jedenáct.²⁴ Mimo jiné je zde uvedeno pravděpodobně pražské knížectví pod názvem „Fraganeo“, přičemž se P. Charvát domnívá, že „Beheimare“ a „Fraganeo“ jsou dva odlišné státy,²⁵ což by mohlo vysvětlit, proč se na dvůr Ludvíka Němce se dostavilo pouze čtrnáct českých knížat. Ačkoli jsou nám díky Geografu tyto velmi cenné informace známy, nedozvídáme se z něj to nejdůležitější – kdo tato „civitates“ ovládal. Tyto údaje podněcovaly dějepisce k různým teoriím, někteří uvažovali o tom, že se jednalo o pouhé velmože či vojenské náčelníky.

¹⁹ Tamtéž, s. 195.

²⁰ TŘEŠTÍK, D., SOMMER P. „Christianizace a společnost“, in: Sommer, P., Třeštlík, D., Zemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 267.

²¹ BLÁHOVÁ, M., FROLÍK J., PROFANTOVÁ N. *Velké dějiny země Koruny české*, s. 200.

²² TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*, s. 82.

²³ CHARVÁT, P. *Zrod českého státu*, s. 131.

²⁴ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*, s. 169.

²⁵ CHARVÁT, P. *Zrod českého státu*, s. 131.

Ovšem fakt, že k pokřtění skutečně došlo a že byl tento čin zaznamenán, dokazuje to, že se jednalo o významnou politickou událost, jejíž pozadí je nám doposud skryto.²⁶

Velmi neobvyklý je rovněž termín křtu. Dle stručné zprávy Fuldských analů se křest uskutečnil v oktávu Epifanie, 13. ledna, což ovšem neodpovídá kanonickým předpisům karolínské církve 9. století. Pro křest byly totiž určeny pouze dva termíny, a to velikonoční a svatodušní svátky, ve výjimečných případech bylo možné provést křest i v neděli. Knížatům byl ovšem křest udělen v úterý a současně musela být zkrácena i doba katechumátu. Zřejmě pochyby o regulérnosti tohoto křtu přiměly Rudolfa z Fuldy k tomu, aby tento termín zaznamenal, ačkoli obyčejně žádná data neuváděl. Dále také zdůraznil, že se celá tato akce uskutečnila výhradně z králova popudu, snad proto, aby nějakým způsobem obhájl nestandardní počínání křtícího biskupa.²⁷

Není také příliš pravděpodobné, že by česká knížata k přijetí křesťanské víry přiměli nějakí misionáři působící na území Čech, doposud totiž není jasné, jakou roli zde sehrály řezenské či pasovské misie.²⁸

Zástupci kmene Čechů se rozhodli přijmout křesťanskou víru dobrovolně a především bez předchozích jednání či bez případného misijního vlivu proto, aby byl zajištěn mír pro Čechy. D. Třeštík se proto domnívá, že na pozadí tohoto aktu stojí především neklidná politická situace ve Franské říši 9. století, neboť celé toto období bylo provázeno různými třenicemi a boji s Říší.²⁹ Je proto nezbytné uvést okolnosti, které vedly v roce 845 k pokřtění českých knížat. V roce 817 vydal římský císař Ludvík I. Pobožný nástupnický řád *Ordinatio imperii*, podle něhož obdržel jeden z jeho synů, Ludvík II. Němec, jako úděl území Bavorska. Ovšem i přes tento krok panovaly v říši vnitřní rozpory mezi panovníkem a jeho syny, kteří ho dokonce na jeden rok zbavili trůnu. V roce 840 vypukly ve Franské říši další boje a Ludvík II. Němec se neúspěšně pokusil ovládnout říši svého otce na východ od Rýna. Poté, co před svým otcem prchal

²⁶ TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*, s. 82-83.

²⁷ Tamtéž, s. 85.

²⁸ CHARVÁT, P. *Zrod českého státu*, s. 115.

²⁹ TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*, s. 86.

z Durynska zpět do Bavorska přes území Slovanů, utrpěl velké ztráty.³⁰ Tuto událost zaznamenaly Fuldské anály následovně: „*Po velikonocích pak císař sebere vojsko a pronásleduje syna přes Durynsko až k hranicím barbarů; a (jeho) odříznutého od území říše donutí, aby se přes zemi Slovanů navrátil s velkými obtížemi do Bavor.*“³¹ V tomto případě se usuzuje, že zemí Slovanů je míněno území Srbska, jelikož Durynsko sousedilo právě s touto oblastí.³² V tomto roce zemřel Ludvík I. Pobožný a následné spory o dědictví nakonec v roce 843 vedly k uzavření Verdunské smlouvy, která rozdělila Franskou říši na tři království. Nyní mohl Ludvík II. Němec konečně obnovit dřívější závislost slovanských kmenů na východní hranici říše včetně opětovného placení tributu, a přestože Ludvík Němec pořádal na hranici pravidelné vojenské nájezdy, nepodařilo se mu tento jeho plán uskutečnit.³³ Nicméně již následující rok zaútočil na severovýchodní kmen Obodritů, nad kterým zvítězil. Tímto činem chtěl pravděpodobně demonstrovat své reformační záměry, a proto je velmi pravděpodobné, že právě tato událost přiměla sousední Slované k doposud nevyjasněnému činu, kterým si chtěli zajistit imunitu vůči možnému vojenskému napadení a vyhnout se tak znovu zavázání Východofranské říši.³⁴ V roce 846 ovšem Ludvík II. Němec vpadl na již křesťanskou Moravu, která pravděpodobně odmítala být dále závislá na jeho říši, sesadil knížete Mojmíra I. a na jeho místo dosadil Mojmírova synovce Rostislava. Přestože se Ludvík Němec dostavil na Moravu „uspořádat poměry“, žádný z pramenů nezmiňuje, že by se na tomto území vedly nějaké boje.³⁵ České kmeny ovšem tento Ludvíkův počín jistě velmi zaskočil, a proto když se Ludvík Němec navracel přes České území zpět do Říše, České kmeny na jeho vojsko nemilosrdně zaútočili. Podle Letopisů fuldských se přes Čechy vracel „*s velkými nesnázemi a s velkou ztrátou na svém vojsku,*“³⁶ Letopisy bertinské zprávu převzaly z Letopisů fuldských a komentují ji následovně: „*Ludvík, král*

³⁰ Tamtéž, s. 87-88.

³¹ BARTOŇKOVÁ D., HAVLÍK L., MASARIK Z., VEČERKA R. *Magnae Moraviae fontes historici: Prameny I.*, s. 90.

³² Tamtéž, s. 90.

³³ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*, s. 166.

³⁴ TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*, s. 89.

³⁵ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*, s. 173.

³⁶ BARTOŇKOVÁ D., HAVLÍK L., MASARIK Z., VEČERKA R. *Magnae Moraviae fontes historici: Prameny I.*, s. 91.

*Germánů, vytáhl proti Slovanům, a poděšen jak vnitřním rozbrojem mezi svými, tak vítězstvím nepřátel, vrátil se zpět.*³⁷

Nelze tedy pochybovat o tom, že tato událost zapříčinila okamžité vzdání se křesťanské víry Českých kmenů již z toho důvodu, že jeho přijetím si Čechové chtěli po vzoru moravském zajistit mír v pohraničních oblastech s Východofranskou říší a vyhnout se tak obnovení starých pořádků z počátku 9. století, současně také pochopili, že přijetí křesťanské víry jim nezaručuje žádnou ochranu. Křest jim měl dále mimo jiné také zajistit rovnost při politických jednání, doposud totiž platilo, že křesťané a pohané spolu nesměli společně stolovat, což muselo být pro pohany sedící na zemi velmi ponižující.³⁸ Tento pravděpodobně první pokus o christianizaci po sobě nezanechal žádné stopy ani v historických pramenech a ani v oblasti archeologie a lze konstatovat, že již na počátku 10. století byl dokonale zapomenut.³⁹

2.5 Bořivoj I. a přijetí moravského křtu

Za trvalý počátek christianizace Českého území lze považovat pokřtění prvního historicky doloženého Přemyslovce českého knížete Bořivoje na Velké Moravě přibližně v roce 884, ačkoli jsou jeho okolnosti doposud takřka nejasné. Hlavní příčinou této nejasnosti je především absence soudobých písemných pramenů, které by tuto událost zaznamenali, dokonce se o ní nezmiňuje ani staroslověnská legenda „Život Metodějův“ (*Žitije Mefodia*), třebaže právě z jeho rukou Bořivoj křest přijal. Nejstarším pramenem přinášejícím rozsáhlé vyprávění o Bořivojově křtu je Kristiánova legenda (*Legenda Christiani Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*) z konce 10. století, která jako první podává ucelenou zprávu o vykonání moravského křtu. Podobně, jako Kristián, se o této události zmiňují pozdější české cyrilometodějské legendy. Vůbec prvním kronikářským záznamem je zpráva pocházející z Kosmovy Kroniky české, která se více méně shoduje a kopíruje Kristiánovo vyprávění.⁴⁰

³⁷ Tamtéž, s. 70.

³⁸ TŘEŠTÍK, D., *Počátky Přemyslovců*, s. 93.

³⁹ BLÁHOVÁ M., FROLÍK J., PROFANTOVÁ N. *Velké dějiny země Koruny české*, s. 201.

⁴⁰ Tamtéž, s. 231, 234.

Zřejmě pro svou podrobnost byla Kristiánova legenda po mnoho staletí podrobována neustálým vědeckým diskusím a spekulacím týkající se jejího datování a pravosti. V současné době lze konstatovat, že mezi historiky již došlo k určitému konsensu, neboť nebyly nalezeny dostatečné důkazy potvrzující falzum, ačkoli některé pasáže jsou nadále považovány za fabulace či pozdější vsuvky. Legenda popisuje podrobný příběh o pokřtění Bořivoje, jehož částečné znění je následující:

V době svého mládí se Bořivoj setkal v nějaké záležitosti s králem Svatoplukem na Moravě „*a byl od něho laskavě přijat a pozván společně s ostatními na hostinu. Ale nebylo mu dovoleno usednouti mezi křesťany, nýbrž byl vyzván, aby se posadil po způsobu pohanů před stolem na podlahu.*“ Tomuto ponížení se pokusil předejít biskup Metoděj, který Bořivojovi navrhl, aby se dal pokřtít: „*Jaká běda, ty, muž tak vynikající, a nestydíš se, žes vyhoštěn ze sedadel knížecích, ačkoliv sám také vévodskou moc a hodnost máš, ale raději chceš pro hanebnou modloslužbu s pasáky sviní na zemi seděti.*“ Bořivoj se poté přirozeně zeptal, jaké výhody by mu plynuly z přijetí křtu, načež mu Metoděj slíbil: „*staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé tvoji budou podrobeni moci tvé a potomstvo tvé každodenně vzrůstati bude jako převeliká řeka, do níž se vlévají proudy rozličných potoků.*“ Po těchto Metodějových slovech mladý Bořivoj s přijetím křtu souhlasil, načež byl druhý den i se svou družinou poučen o víře a následně pokřtěn. Poté byl obdarován mnoha dary a zpět domů ho doprovázel jemu přidělený kněz Kaich. „*Navrátivše se pak domů, usadili řečeného kněze na hrádku, jehož jméno bylo Hradec, a založili tam kostel ke cti blahoslaveného Klimenta, papeže a mučedníka....*“ Proti Bořivojovu pokřtění se ovšem dosud pohanský lid vzbouřil a knížeti dokonce usiloval o život „*protože prý opouští otcovské mravy a přijímá nový a neslýchaný křesťanský zákon svatosti.*“ Za těchto okolností musel Bořivoj uprchnout zpět na Moravu ke Svatoplukovi a k Metodějovi, a jak se zmiňuje legenda, „*byl od nich přijat s velkou slávou a jak se slušelo a přebýváje u nich po nějakou dobu, seznámil se dokonaleji s naukou Kristovou.*“ Mezitím byl v Čechách ustanoven knížetem jakýsi Strojník žijící jako vyhnanec u Němců, který ovšem „*...zapomněl v dlouhém vyhnanství mluvit svou rodnou řečí. A proto je zavržen od svých vlastních volitelů...*“ Toho využili Bořivojovi příznivci a ještě více proti němu lid popouzeli. Poté se obě strany příznivců a odpůrců sešli na sněmovním poli u Prahy, kde se měli dohodnout, co budou dále činit.

Strojmírovi příznivci se ovšem ujednali na tom, že si pod šat vezmou zbroj a na smluvené heslo zaútočí na Bořivojovi stoupence, nebudou-li se chtít dohodnout. Ti samozřejmě o chystané zradě věděli a připravili se stejně jako oni, poté došlo na sněmovním poli k boji a Bořivojovým se podařilo zahnat Strojmíra zpět za hranice. „*Potom pospíšivše na Moravu, přivedou dřívějšího vévodu zpět a znovu ho dosadí na jeho místo.*“ Bořivoj pak po svém návratu vystavěl kostel, zasvěcený Panně Marii.⁴¹

Z uvedeného textu Kristiánovy legendy vyplývá, že Bořivoj byl vůči Svatoplukovi v podřízeném postavení, o čemž svědčí fakt, že křest byl Bořivojem přijat v cizí zemi. O této zavedené praxi šíření křesťanství nás zpravují některé písemné prameny, které popisují i jiné křty. Kupříkladu legenda „Život Metodějův“ popisuje křest vévody Vislanů, který se ke křesťanům choval velmi násilnicky, z tohoto důvodu mu Metoděj vzkázal: „*Bude dobré, synu, dáš-li se ze své vůle pokřtít ve své zemi, abys nebyl zajat a k pokřtění donucen v cizí zemi.*“⁴² Na dalším místě legenda líčí, že když Svatopluk bojoval proti pohanům, pranic se mu nedařilo, a proto musel vyčkávat. Jelikož se blížil svátek svatého Petra, vzkázal knížeti biskup Metoděj toto poselství: „*Jestliže mi slíbíš, že se svými boji strávíš den svatého Petra u mne, věřím v Boha, že ti je brzo vydá.*“⁴³ Je tedy evidentní, že moravský panovník velmi úzce spolupracoval s arcibiskupem Metodějem a s jeho pomocí si podroboval pohanské panovníky okolních zemí, třebaže se Metodějova apoštolská činnost může zdát jako nátlaková až ultimativní.

Není pochyb o tom, že za vlády knížete Svatopluka I. dosáhla Moravská říše nebyvalého rozmachu. Nicméně další budování a upevňování moci Moravské říše bylo pevně svázáno s panovníkovou povinností dále šířit křesťanství k pohanským národům. Tuto spolupráci mezi knížetem Svatoplukem a arcibiskupem Metodějem v rámci christianizace okolních národů popisuje Kristiánova legenda. Prohlášení knížete Rostislava do Konstantinopole, ve kterém žádal o vyslání učitele, lze považovat za budoucí příslib pastorační: „*Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona, ale nemáme takového učitele, který by nám vyložil pravou křesťanskou víru, aby i jiné země, pozorující to, nás napodobily.*“ O povinnosti šířit křesťanskou víru se mimo jiné

⁴¹ *Kristiánova legenda*. Přeložil Jaroslav Ludvíkovský, s. 19-25

⁴² HAVLÍK L. E. *Kronika o Velké Moravě*, s. 169.

zmiňuje i tzv. stížný list bavorského episkopátu z počátku 10. století, který v souvislosti s biskupem Wichingem poznamenal: „*Byl poslán k národu nově na víru obrácenému, který si vévoda (Svatopluk) sám ve válce podmanil a dosáhl toho, že se z pohanů stali křesťané.*“⁴⁴

K přijetí, či šíření křesťanství vedly různé cesty a způsoby. Jedním ze způsobů, kterým měli být pohanští panovníci přinuceni k přijetí víry, byl také zákaz společného stolování pohanů s křesťany u jednoho stolu. O této celkem běžné praxi, uplatňované karolinskou církví především v Korutanech a Panonii, se dozvídáme ze salcburské knihy „*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*“, popisující bavorské misie. Na rozdíl od násilnické christianizace Saska, jejímž mottem bylo „křesťanství nebo smrt“ se v tomto případě jednalo o misii mírovou, avšak svým způsobem nátlakovou.⁴⁵ Jestliže si pohanská knížata chtěla zabezpečit rovné jednání s křesťanskými panovníky, nezbyvalo jim nic jiného, nežli křest přijmout. Právě středověké hostiny byly charakteristické tím, že se při nich vedla důležitá politická jednání, a proto bylo vhodné, aby jednání probíhala na stejné úrovni. Právě tento úzus se mimo jiné nejspíše ujal v podobě rčení „sednout si s někým ke stolu jako rovný s rovným.“ Není ovšem příliš pravděpodobné, že by Bořivoj přijal křest pouze proto, aby nebyl nadále ponižován sezením na zemi. Pravděpodobnějším důvodem přijetí křtu bylo zvýšení jeho osobní prestiže, což bylo jak v zájmu Bořivojově, tak Svatoplukově. Bořivoj se dočkal jistého uznání a Svatopluk získal místodržícího, který by byl sto, prosazovat v Čechách křesťanství a současně zajišťovat správu země v moravský prospěch.⁴⁶ Právně byla Svatoplukova nadvláda nad Čechami stvrzena dohodou z roku 890, o níž se zmiňuje Kronika opata Reginona: „*Roku osmistého devadesátého od vtělení Páně král Arnulf postoupil Svatoplukovi, králi moravských Slovanů, vévodství Čechů.*“⁴⁷

Pokřtění knížete Bořivoje mělo bezpochyby politický podtext a je také velmi pravděpodobné, že se k tomuto aktu nerozhodl z vlastní vůle, ale že ho k tomu přiměl

⁴³ Tamtéž, s. 170.

⁴⁴ HAVLÍK, L. E. *Svatopluk veliký, král Moravanů a Slovanů*, s. 49.

⁴⁵ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*, s. 853-854.

⁴⁶ BLÁHOVÁ, M., FROLÍK, J., PROFANTOVÁ, N. *Velké dějiny země Koruny české I.*, s. 238.

⁴⁷ BARTOŇKOVÁ, D., HAVLÍK, L., MASARIK, Z., VEČERKA, R. *Magnae Moraviae fontes historici: Prameny I.*, s. 143.

Svatopluk. V 9. století bylo přijetí křtu zavedeným postupem vedoucím k upevnění politických svazků mezi raně středověkými říšiemi, jehož prostřednictvím se mezi panovníkem, duchovním a křtencem navazovalo velmi těsné duchovní pouto. Křest byl v tomto období velmi významným politickým prostředkem, srovnatelným s uzavřením dynastického manželství a nikoli dobrovolně zvolené duchovní přesvědčení. V tomto případě to znamenalo, že se Bořivoj po přijetí křtu stal Svatoplukovým zástupcem v Čechách, zároveň se zvýšil jeho status a sám nyní mohl christianizovat doposud pohanské Čechy. V každém případě se jedná o jednu z nejvýznamnějších událostí české historie, díky níž došlo ke christianizaci země a zároveň k postupnému vytvoření státu.⁴⁸

2.6 První křesťanské kostely založené knížetem Bořivojem I.

S Bořivojovým křtem je spojeno i budování prvních křesťanských staveb na českém území. Ihned po svém křtu nechal Bořivoj vystavět na Levém Hradci votivní kostel sv. Klimenta. Tento kostel měl sloužit především knězi Kaichovi, který s knížetem přicestoval z Moravy a jehož hlavní úlohou bylo starat se o Bořivojovi duchovní potřeby. Dříve, nežli Pražský hrad, bylo v 9. století založeno hradiště Levý Hradec. Patřil mezi nejvýznamnější hradiště své doby a mimo jiné byl také zřejmě Bořivojovým sídlem. Z. Měřínský uvádí, že přestože se v roce 1940 podařilo odkrýt základy této rotundy, nebyla dosud nalezena shoda ohledně její datace, a rovněž v kontextu identifikace této sakrální stavby nenacházejí badatelé společnou řeč, ačkoli je možné, že právě tento typ rotundy se do Čech mohl dostat pouze z Velké Moravy.⁴⁹

Po návratu z nuceného exilu na Velké Moravě založil Bořivoj druhý kostel, zasvěcený Panně Marii, na budoucím Pražském hradě. Kristiánova legenda tuto událost popisuje následovně: *„Poněvadž pak tento kníže, když dlel na Moravě, učinil Bohu všemohoucímu slib, jestliže ho Pán přivede se ctí zpět do vlasti, že postaví basiliku ke cti blahoslovené matky boží a věčně neporušené Panny Marie, když se vrátil, bez prodlení hleděl splniti svůj slib na samém hradě Praze. Ten platí za prvního budovatele míst svatých, shromažďovatele kněží a zakladatele víry křesťanské, tenkrát ovšem ještě*

⁴⁸ TŘEŠTÍK, Z. *Počátky Přemyslovců*, s. 335.

⁴⁹ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*, s. 855.

*nepatrně rozšířené.*⁵⁰ Pro stavbu kostela si Bořivoj vybral velmi významné místo pohanského kultu. Jednalo se o vyvýšeninu, Kosmou nazývanou Žiži, na níž se nacházel posvátný kámen, tzv. kamenný stolec, na kterém probíhalo nastolování českých knížat. Z. Měřínský uvádí, že v době křesťanského povstání se na tomto kultovním místě shromažďovali Bořivojovi pohanští odpůrci. Lze tedy právem předpokládat, že Bořivoj toto významné místo záměrně christianizoval právě stavbou kamenného kostela Panny Marie.⁵¹ Přestože se archeologovi I. Borkovskému podařilo lokalizovat polohu tohoto mariánského kostela do míst II. nádvoří Pražského hradu, našel pouze nepatrné zbytky původního mariánského kostela, jelikož kostel byl již následujícího roku přestavěn a v průběhu let zcela zanikl.⁵²

3 Počátky křesťanství na Velké Moravě

O počátcích moravského státu se písemné prameny takřka nezmiňují, první zmínky o počátcích christianizace Moravy lze datovat do přelomu 8. a 9. století. Je možné předpokládat, že Morava byla ovlivněna christianizací sousední Panonie po porážce Avarů francským králem Karlem Velikým, roku 796. Právě Karlova expanzivní politika a jeho úzké sepětí s papežskou kurií vytvořily živnou půdu k šíření křesťanství do východoslovanských oblastí Evropy, neboť christianizace sloužila jako nástroj k upevňování moci.⁵³

Působení iroskotských misí, které sehrály významnou roli při christianizaci západní Evropy nelze na moravském území v závěru 8. století potvrdit, a ani vyloučit. Podle názoru F. Dvorníka by ovšem byla jejich případná aktivita bezvýznamná, neboť zásadní část misijní činnosti se až do druhé poloviny 9. století odehrávala v režii franského duchovenstva.⁵⁴

⁵⁰ *Kristiánova legenda*. Přel. Jaroslav Ludvíkovský, s. 25.

⁵¹ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*, s. 864.

⁵² LUTOVSKÝ, M. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl I.*, s. 79-80.

⁵³ VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 25.

⁵⁴ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 451

Základy misijního působení v moravské oblasti položila synoda roku 796, které se účastnili zástupci franského kněžstva v čele se salcburským biskupem Arnem a aquileiským klérem, který byl vedený patriarchou Paulinem. Právě salcburskému biskupovi svěřil Karel Veliký církevní správu nad porobeným územím Panonie a za tímto účelem nechal Salzburg povýšit na arcibiskupství.⁵⁵ Synoda přijala pravidla pro fungování misií, které byly uplatňovány i na Moravě. Podstatou šíření víry, tak jak ji formuloval franský teolog Alkuin, byla nenásilná forma pokřesťování. Samotný postup byl pak rozdělen do třech po sobě jdoucích fází, tj. vyložení víry, křest a poučení o morálce. Nauka o víře měla být prováděna až ve třetí fázi za účelem urychlení celého katechizačního procesu. Za stejným účelem byl povolen křest v kteroukoli dobu, nejen na Velikonoce a Svatodušní svátky, a výuka katecheta byla stanovena na nejméně sedm dní, ale ne déle než dva týdny.⁵⁶

Panonie se stala říšskou markou a v souladu se čtvrtým Chalcedonským koncilem, jehož závěry o shodě hranic církevních provincií s hranicemi státu stvrdil roku 806 Karel Veliký, byla začleněna do Salcburského arcibiskupství. Morava, byť byla pod vlivem Franské říše, zůstala samostatným státním útvarem, a tak se stala pouze misijní oblastí pod dohledem Salcburku.⁵⁷ Především z důvodu značného vytížení salcburské arcidiecéze v Panonii, zůstávala Morava v prvních třech desítkách let 9. století na okraji zájmu franského duchovenstva. Proto jsou první misie na jejím území prováděny neuspořádaně, až živelně. Změna nastala až po přičlenění velkomoravského území pod sféru vlivu pasovského biskupství Ludvíkem II. Němcem kolem roku 829. Od této doby se datuje systematická christianizace Moravy. Tohoto roku také jednal moravský kníže Mojmír I. o přijetí křtu s pasovským biskupem Reginharem, kterým byl roku 831 pokřtěn.⁵⁸

⁵⁵ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 437-438.; VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 26.

⁵⁶ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 458-459.; VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 27-28.

⁵⁷ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 507.; VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 42.

⁵⁸ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 510.; VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 43.

Důležitý předěl v procesu christianizace Moravy je nutné spatřovat ve vybudování církevních organizací. Misijní organizace se začala rozvíjet od roku 830.⁵⁹ Opěrnými body se stala hradiště a na nich panovníkem zakládané kostely. V čele organizace stál archipresbyter ustanovený pasovským biskupem jako jeho zástupce v oblasti. Veškeré duchovenstvo, včetně kněžích, pocházejících z aquilejského patriarchátu, mu bylo podřízeno. Ustanovení archipresbyteriátu ukončilo neřízenou misijní činnost na Velké Moravě a zajistilo jí pevný řád. Každý nově příchozí misionář měl povinnost prokázat se propouštěcím listem své diecéze a do třech měsíců požádat biskupa o povolení k vykonávání misie.⁶⁰

Kromě franských kněží se na šíření křesťanství podíleli také duchovní Aquilejského patriarchátu. Misijní aktivity jsou doloženy z oblasti Panonie, kde byl patriarcha aquilejský Paulin II. přizván roku 796 k již zmiňované synodě, a lze předpokládat i zájem o slovanská území za Dunajem. Jejich vliv na tato území byl značně omezen Karlem Velikým, který roku 811 stanovil hranice mezi salcburským a aquilejským biskupstvím na řece Drávě.⁶¹ Přestože se o jejich působení nedochovali žádné písemné prameny, lze jejich přítomnost vystopovat na základě archeologických nálezů.⁶²

Vzhledem k tomu, že písemné prameny se téměř nezmiňují o průběhu pronikání křesťanství na Velkou Moravu, lze předpokládat, že se křesťanská víra zpočátku šířila spíše ústní formou. Přestože bylo přijetí křesťanství v kontextu doby vcelku rychlé, zejména u vyšší vrstvy společnosti, nelze předpokládat, že došlo k náhlému a úplnému potlačení pohanských rituálů, neboť je známo, že pohanský kult přetrvával vedle křesťanství ještě několik století.⁶³

⁵⁹ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 511.

⁶⁰ Tamtéž, s. 513.

⁶¹ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 453 a 504.; VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 39.

⁶² MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 454.

⁶³ Tamtéž, s. 502-503 a s. 509 -510.

3.1 Povolání Konstantina-Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu

Poté, co se kníže Rostislav I. ocitl na vrcholu své moci, zatoužil po politickém osamostatnění se vůči Franské říši a po oslabení vlivu bavorské církve, včetně pasovského duchovenstva, což bylo klíčové pro vytvoření vlastní, nezávislé církevní instituce s vlastním biskupem v čele. Moravští arcikněží byli mimochodem přímo povinni pasovským biskupům, což ještě více zdůrazňovalo nadřazenost Franské říše vůči moravskému státu.⁶⁴ Z tohoto důvodu se kníže Rostislav rozhodl požádat papeže Mikuláše I. o vyslání kazatele, který by v jeho zemi zajistil prohloubení křesťanské víry, papež ovšem jeho žádosti nevyhověl, a proto se kníže obrátil se stejnou žádostí do Cařihradu, k byzantskému císaři Michaelovi III. Císař Rostislavově žádosti vyhověl a na Moravu vyslal, patrně v roce 863, soluňské bratry, Konstantina a Metoděje.⁶⁵

Oba bratři přišli na Velkou Moravu s jasným cílem, a to vytvořit slovanské písmo sloužící liturgii, upevnit v zemi křesťanskou víru včetně vzdělání nových kněží a kromě toho vymýtit pohanské pověry. Oba bratři se také společně zasloužili o vybudování pevné, církevněprávní struktury, o přeložení církevních zákonů, tzv. *Nomokánonu*. Kromě jiného se v době moravského působení se zasloužili taktéž o překlad Písma svatého, což v současné době představuje kulturní památku nedozírné hodnoty.⁶⁶

V době příchodu obou misionářů byla na Velké Moravě ovšem zakotvena latinská liturgie, což se setkalo s nemalými problémy, neboť jak je známo, liturgický jazyk byl přípustný pouze trojího druhu, a to buď hebrejský, řecký a latinský. Kromě potíží s bohoslužebným jazykem museli soluňští bratři čelit i nepřátelství ze strany německých biskupů, kteří se jimi cítili ohroženi.⁶⁷ I přes tyto problémy se podařilo zavést slovanský jazyk do bohoslužby, což se stalo nejvýznamnějším činem jejich misijního poslání. Povolání o užívání slovanské liturgie bylo potvrzeno hned dvakrát, nejprve listem *Gloria in altissimis* papeže Hadriána II. roku 869, a podruhé bulou *Industriae tuae*, vydanou Janem VIII. v roce 880. Přestože byla moravská liturgie schválena římskými

⁶⁴ MĚŘÍNSKÝ, Z. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.*, s. 255.

⁶⁵ VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 89-92.

⁶⁶ KADLEC, J. *Dvanáct století církevních dějin*, s. 252-253.

⁶⁷ Tamtéž, s. 252-253.

císaři, bavorský episkopát nadále bojoval proti užívání slovanského jazyka v liturgii. Hlavním důvodem bylo omezení jejich pravomocí právě ve východních oblastech.⁶⁸

Po zániku Velkomoravské říše dochází k odchodu Metodějových žáků do všech koutů východního světa, zejména do Bulharska, Charvátska, Polska, Ruska, ale i Čech, kteří sebou přinášejí slovanskou gramotnost, písmo a staroslověnský jazyk, který v několika dalších stoletích používala téměř celá východní a jihovýchodní Evropa. Staroslověnština se stala jazykem přístupným širším vrstvám obyvatelstva a soluňští bratři tak položili základy slovanské vzdělanosti.⁶⁹

4 POČÁTKY CÍRKEVNÍCH INSTITUCÍ V ČECHÁCH

Christianizace českých zemí byla řízena tzv. shora, to znamená, že křesťanskou víru šířil mezi své poddané panovník, v neposlední řadě se byla christianizace spojena i s politickou situací v zemi. Kromě toho bylo přijetí nové víry spojeno se zakládáním prvních kostelů, které byly na přelomu 9. a 10. století budovány výhradně na hradištích, spravovaných panovníkem. Z kostelů se postupně stala centra církevní, ale i světské, moci na určitém spádovém území hradiště. Na tomto území měli kněží povinnost šířit křesťanství, vykonávat církevní obřady, prosazovat vůli panovníka a dbát na dodržování světského práva. Stavby prvních kostelů byly inspirovány velkomoravskou architekturou, která převzala prvky architektury byzantské.⁷⁰

První historicky doložený kostel na území Čech byl vybudován na hradišti Levý Hradec. Tento kostel, zasvěcený svatému Klimentovi, založil roku 884 kníže Bořivoj I. po přijetí křtu na Velké Moravě. Jelikož byly Čechy v této době vazalským územím Velké Moravy a vyslaný kněz byl Metodějovým žákem, lze předpokládat vykonávání slovanské liturgie. Kostel na Levém Hradci měl sloužit hlavně k soukromým účelům knížete a jeho družiny a původem řecký kněz Kaich, měl být Bořivojovou oporou ve

⁶⁸ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop: český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 22.

⁶⁹ VEČERKA, R. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století*, s. 14-16.

⁷⁰ TŘEŠTÍK, D.; SOMMER, P. „Cesta ke křesťanské společnosti“, in: Sommer, P., Třeštlík, D., Žemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 251.

věcech duchovní povahy. Dobové prameny nedokládají pověření kněze misijními úkoly na českém území. Výběr patrona nově založeného kostela není náhodný, ale je ovlivněný kultem sv. Klimenta, jehož ostatky přinesli na Velkou Moravu soluňští bratři.⁷¹

4.1 Budování hradské soustavy

Bořivoj I. přinesl na území Čech počátky křesťanství a oslabil kmenové zřízení ve prospěch dominance přemyslovského rodu. Jeho syn Spytihněv I. v jeho odkazu pokračoval a položil základy prvního státního zřízení na našem území. Právě on bývá označován za zakladatele tzv. hradské soustavy. Jednalo se o promyšlený systém hradišť zbudovaných na okraji knížectví. Hradiště byly jako centrum menších teritoriálních území země s jasným fortifikačním charakterem.⁷²

Spytihněvova hradištní soustava byla tvořena Tetínem na řece Berounce, Lštěním na Sázavě, Libušínem při okraji Křivoklátského hvozdu, Mělníkem u soutoku Vltavy a Labe a Boleslavu (dnes Starou) na Labi. Z původních hradišť byly zachovány pouze hradiště na Levém Hradci a Budči. Všechna nová hradiště byly zbudovány přibližně ve stejné vzdálenosti od přemyslovského centra – Prahy.⁷³

Nejznámější, a pro dnešní dobu velmi důležitou, církevní stavbou Spytihněvovy vlády je rotunda sv. Petra na Budči. Výzkum prokázal, že loď rotundy je původní a jedná se tedy o nejstarší dochovanou křesťanskou stavbu na našem území.⁷⁴ Jde také o jediný kostel, o kterém jsou písemné zmínky, a to v Kristiánově legendě. S hradištěm je, podle legend, spojována existence budečské školy, kterou pravděpodobně navštěvoval i kníže Václav.⁷⁵ Ve skutečnosti se o školu samozřejmě nejednalo. Na Budči se učilo pouze žaltáři a rozhodně nelze předpokládat existenci vyšší formy vzdělávání.⁷⁶

⁷¹ TŘEŠTÍK, D., *Počátky českého státu*, s. 406.

⁷² Tamtéž, s. 406.

⁷³ TŘEŠTÍK, D., *Počátky českého státu*, s. 351.

⁷⁴ LUTOVSKÝ, M. *Po stopách prvních Přemyslovců I.* s. 97.

⁷⁵ Tamtéž, s. 99.

⁷⁶ Tamtéž, s. 99.

S osobou knížete Spytihněva je spojován odklon od Velkomoravské říše a orientace na Bavorsko. V čele českých knížat se roku 895 podrobil v Řezně bavorskému knížeti Arnulfovi a podřídil česká území řezenskému biskupství. Podle latinské liturgie je považován za prvního křesťanského vládce v Čechách. Rok podrobení se Bavorsku následuje bezprostředně po datu smrti velkomoravského knížete Svatopluka. Lze tedy předpokládat, že Spytihněv využil jeho smrt, a následných rozbrojů jeho synů o nástupnictví, k vystoupení Čech z vlivu Velké Moravy. Z krátkého panování Vratislava I., bratra a následníka Spytihněva, stojí za zmínku kostel sv. Jiří založený roku 920 a vysvěcený kolem roku 925. Byl postaven na pražském hradišti a pro spádovou oblast se stal kostelem farním. Uloženy do něj byly ostatky Ludmily a snad i samotného Vratislava I.⁷⁷

4.2 Rotunda svatého Víta

Nejstarší historie hradiště Pražského hradu je již tradičně spojována s knížetem Bořivojem I., který zde, na původně skalnatém ostrohu založil v závěru 9. století první kamenný kostel, věnovaný Panně Marii. Přibližně od 10. století byl Pražský hrad nejen sídlem knížete, ale také pražského biskupa.

Nejvýznamnější kostelní stavbou 10. století na území Čech byl kostel sv. Víta na pražském hradišti. Kostel sv. Víta, založený Václavem, se svým zasvěcením vymyká předchozím kostelům. Ty byly zasvěceny světcům, mající souvislost s cyrilometodějskou misí na Velké Moravě. Kostel sv. Víta je naopak svým zasvěcením spojen přímo se západním křesťanstvím a Saskem.⁷⁸

Funkce kostela sv. Víta a účel stavby v době jejího zahájení není přesně známa. Hlavním kostelem, a to i farním, na pražském hradišti byl kostel sv. Jiří. Po zřízení biskupství v Praze roku 973 se stává kostel sv. Víta kostelem biskupským. To však nemohlo být původním záměrem jeho stavby. V době jeho založení Čechy podléhaly biskupství v Řezně a o zřízení pražského biskupství usiloval až po Václavově smrti jeho bratr Boleslav. Důležitým faktorem pro jeho stavbu byla blízkost trůnu. Václav totiž

⁷⁷ TŘEŠTÍK, D. *Počátky přemyslovců*, s. 406-407

⁷⁸ Tamtéž, s. 406-407.

nechal svůj kostel postavit na památném místě zvaném Žiži, kde se nacházel i kamenný stolec Přemyslovců, na kterém byla česká knížata ustanovována. Stejně jako Karel Veliký vytvořil z Cách centrum své říše a před svou kapli umístil trůn, na kterém byli korunováni králové východofranské říše, na znamení propojení světské a církevní moci, zamýšlel Václav vytvořit obdobný střed své země z Prahy a z kostela sv. Víta, spojením odvěkého památného místa, kamenného stolce a chrámu Páně. Zdá se velice pravděpodobné, že si Václav tento kostel zvolil i jako místo svého posledního odpočinku.⁷⁹

4.3 Založení pražského biskupství

Po upevnění své moci započal kníže Boleslav I. ve druhé polovině 10. století usilovat o zřízení samostatného českého biskupství. Tento záměr sebou ovšem přinášel složitá politická jednání, neboť samotný akt vyžadoval jak souhlas papeže, tak císaře. Na zřízení biskupství měla svou zásluhu i dcera knížete, Mlada, kterou v roce 967 kníže Boleslav vyslal do Říma se žádostí o zřízení biskupství. Při návratu do Čech přináší Mlada, nyní již abatyše Marie listinu, v níž papež Jan XIII. uděluje žádosti souhlas.⁸⁰ Znění tohoto rozhodnutí uvádí Kosmas ve své kronice: „...schvalujeme a ustanovujeme, aby při kostele svatého Víta a svatého Václava mučedníků povstal biskupský stolec...Ale ne podle obřadů neb sekty bulharského a ruského národa, nebo dle slovanského jazyka, nýbrž vyvol, zachovávaje raději ustanovení a nařízení apoštolská, k tomu dílu jednoho hodného kněze k libosti celé církve, především v latinském písmě vzdělaného...“⁸¹ Ačkoli byla vydána bula o zřízení pražského biskupství, papež se obával přílišného zvýšení vlivu a moci císaře Oty I. Z tohoto důvodu došlo k politickému kompromisu, že nové biskupství nebude začleněno ani k Magdeburku, a ani k Salcburku, aby naopak nevzrostla moc bavorských vévodů, ale k diecézi mohučské.⁸²

Konečný vznik pražského biskupství byl ovšem znemožněn řezenským biskupem Michalem, který nechtěl oslabit své postavení a uvolnit české země ze svého vlivu. K přelomové události tedy došlo až po jeho smrti v roce 972, kdy jeho nástupce,

⁷⁹ TŘEŠTÍK, D. *Počátky Přemyslovců*, s. 409-410.

⁸⁰ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 60.

⁸¹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Přel. K. Hrdina; M. Bláhová., s. 42.

⁸² KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 60-61.

biskup Wolfgang dal konečný souhlas ke zřízení pražského biskupství. Této chvíle už se ovšem nedočkal kníže Boleslav I., neboť tohoto roku zemřel.⁸³

Prvním pražským biskupem se stal mnich Dětmár ze saského kláštera v Corvey, který byl vysvěcen v roce 976 mohučským arcibiskupem Willigisem. Časová prodleva byla způsobena povstáním bavorského vévody Jindřicha Svárlivého, jehož účastníkem byl i Boleslav II., přičemž k dočasnému příměří došlo až v roce 975. Zřízením biskupství se Čechy částečně vymanily z vlivu bavorské církve a české knížectví zvýšilo svou prestiž v zahraničí, jak v oblasti politické, kulturní a duchovní.⁸⁴

5 NEJSTARŠÍ ŘEHOLNÍ INSTITUCE V ČECHÁCH

V rámci důsledného prosazování a upevňování křesťanství se na našem území, přibližně od sedmdesátých let 10. století, začínají budovat velmi významná, zcela nová církevní zařízení, jimiž jsou kláštery, které měly pro naši zemi hospodářský, kulturní a společenský význam. Tyto kláštery jsou až do poloviny 12. století spojeny výhradně s řádem svatého Benedikta.⁸⁵ P. Sommer uvádí, že benediktinští mniši působili na českém území ještě před založením prvních klášterů, neboť Čechy byly podřízeny řezenské diecézi, která byla součástí benediktinského opatství sv. Jimrama.⁸⁶ Podle Sommera byly právě z Řezna vysílány do Čech misie výrazně ovlivňující jejich christianizaci.⁸⁷

Všechny nově vznikající kláštery následovali řeholi sv. Benedikta, jež se řadí mezi nejstarší mnišské řády západního křesťanství. Základ této řehole tvoří „*stabilita a doživotní pobyt v klášteře, k němuž se mnich při vstupu zavazuje. Klášter skýtá mnichovi všechno, je to jeho svět, z něhož netouží dostat se ven. Není to žalář, dá se v něm slušně bydlet, je na svou dobu krásný a výstavný, mniši produkují všechno potřebné, a to lépe*

⁸³ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 61.

⁸⁴ TŘEŠTÍK, D.; SOMMER, P. „Cesta ke křesťanské společnosti“, in: Sommer, P., Třeštík, D., Žemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 259.

⁸⁵ Jedná se o nejstarší mnišský řád z 6. století, řídící se Řeholí svatého Benedikta z Nursie.

⁸⁶ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 55.

⁸⁷ Podrobněji k tomuto tématu: P. Sommer, *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*.

než to dokáží jinde. Opat je otcem klášterní rodiny, nevládne trestním kodexem a donucovacími prostředky, nýbrž autoritou. Bohoslužba, hlavní zaměstnání mnichů, je bohatá, povznášející a neunavuje přílišnou délkou. Mnich miluje svůj klášter, je to jeho domov, tam vládne pax, benediktinský pokoj, jehož svět nemůže dát.“⁸⁸

První kláštery byly zakládány výhradně z panovnickovy vůle, neboť všechny benediktinské kláštery založené do konce 11. století, kromě kláštera Sázavského, byly založeny výhradně právě panujícím Přemyslovcem.⁸⁹ V mnoha případech nebyl zájem zakládajícího panovníka pouze duchovní, ale především hospodářské povahy, neboť majetek klášterů se postupně zvyšoval a panovník měl na zisky kláštera právo. Kláštery byly budovány jako samostatné útvary, v nichž všechno mělo svůj pevný řád. Základní klášterní činností byla bohoslužba, kromě ní se klášter ještě věnoval hospodářské činnosti a produkci různých výrobků, potravinami počínaje a konče například tvorbou písemností.⁹⁰ Kromě toho se kláštery zaměřovaly především na znalost latinské liturgie a vzdělanost vlastních řeholníků, neboť papežská kurie, vyvíjela tlak na prosazení latiny jako hlavního bohoslužebného jazyka.⁹¹ Počátky mnišského života v Čechách jsou ovšem velmi pozvolné, M. Lutovský uvádí, že v mnoha případech zůstával řeholní řád až sto let po svém založení v nevyhovujících dřevěných budovách.⁹²

5.1 První ženský klášter benediktinek

První a nejstarší klášter v Čechách, tzv. dům benediktinských paní, byl založen v roce 970, u baziliky sv. Jiří na Pražském hradě, a to zásluhou knížete Boleslava I. a jeho dcery Mlady. Vybudování tohoto kláštera jde ruku v ruce se založením pražského biskupství, neboť české poselstvo se žádostí vedla k papeži Janu XIII. do Říma právě knížecí dcera Mlada, která zde byla vysvěcena na abatyši a zpět do Čech se již vracela jako řeholnice Marie, společně se sborem panen, jež představoval základ klášterního konventu. Hlavním úkolem tohoto prvního ženského kláštera, byla především

⁸⁸ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 97-98.

⁸⁹ Tamtéž, s. 92.

⁹⁰ SOMMER, P. „Nejstarší kláštery Čech a Moravy“, in: Sommer, P., Třeštík, D., Žemlička J. (eds.), *Přemyslovci: budování českého státu*, s. 257.

⁹¹ BLÁHOVÁ M., FROLÍK J., PROFANTOVÁ N. *Velké dějiny země Koruny české I.*, s. 364-367.

⁹² LUTOVSKÝ, M. *Po stopách prvních Přemyslovců II.*, s. 165.

křesťanská výchova dívek šlechtického původu.⁹³ Kromě toho Mlada přinášela z Říma také osobní poselství Jana XIII., které ve své kronice uvádí Kosmas: „*Dcera naše, tvoje rodná sestra, jménem Mlada, též Marie, přinesla mezi jinými žádostmi, jimž nelze odepřít, od tebe prosbu našemu srdci milou, totiž, aby s naším povolením v tvém knížectví ke cti a slávě církve Boží smělo býti zřízeno biskupství. To my zajisté s radostným srdcem slyšíce, vzdali jsme díky Bohu, jenž svou církev vždycky a všude rozšiřuje a zvelebuje mezi všemi národy. A proto z plnomocenství apoštolského a z moci svatého Petra, knížete apoštolského, jehož jsme, jakkoli nehodní, přece náměstky, svolujeme a schvalujeme a ustanovujeme, aby při kostele svatého Víta a svatého Václava mučedníků povstal biskupský stolec a při kostele svatého Jiří mučedníka aby byl zřízen pod řeholí svatého Benedikta a pod poslušenstvím dcery naší, abatyše Marie, sbor svatých panen.*“⁹⁴

5.2 Břevnovský klášter

Druhý nejstarší, zároveň však první mužský benediktinský klášter, založili na konci 10. století v Břevnově u Prahy biskup Vojtěch spolu s knížetem Boleslavem II. Vzhledem k tomu, že biskup Vojtěch pobýval před založením kláštera v Římě, bylo nezbytné, aby se vrátil do Čech. Vojtěch, známý pod biřmovacím jménem také jako Adalbert, se totiž po několika nedorozuměních v Čechách, uchýlil do kláštera sv. Bonifacia a Alexia v římském Aventinu coby prostý mnich, kde také později složil řeholní slib. Na sklonku roku 992 se Vojtěch na žádost knížete Boleslava II. navrátil do Čech a s sebou přivedl dvanáct aventinských mnichů v čele s opatem Anastázem, kteří vytvořili základ břevnovského konventu, který se měl podílet na misijní činnosti slovanského území a zároveň pěstovat latinskou liturgii.⁹⁵ Založení kláštera dokládá listina vydaná papežem Janem XV., tzv. „Protekční privilegium papeže Jana XV.“, kde se zavazuje vzít klášter pod svou ochranu a taktéž zaručuje svobodnou volbu opata. Kromě této listiny se o založení prvního mužského kláštera zmiňuje až pozdní pramen ze 14. století, a to „Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína“. Písemné prameny vztahující se k této události jsou velmi skromné, a proto nám nejsou známy bližší informace o tomto konventu. Jisté je, že v kontextu libických událostí se břevnový

⁹³ LUTOVSKÝ, M. *Po stopách prvních Přemyslovců II.*, s. 64-66.

⁹⁴ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Přeložil K. Hrdina; M. Bláhová., s. 42.

klášter ocitl v hluboké krizi, konvent ukončil svou činnost a dřevěný klášter zřejmě prozatím zanikl. Ke znovuobnovení břevnovského kláštera došlo až ve třicátých letech 11. století, kdy byl klášter opět osídlen, a to mnichy z bavorského kláštera v Niederaltaichu.⁹⁶

5.3 Ostrovský klášter u Davle

Dalším benediktinským klášterem v Čechách se stal mužský klášter sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle. Pokyn k jeho stavbě vydal Boleslav II. těsně před svou smrtí, v roce 999. Samotné budování započal ovšem až Boleslav III., který chtěl zřejmě vyhovět otcovu poslednímu přání. Vybudovaný klášter byl osazen mnichy z niederaltaišského kláštera v Bavorsku a pražský biskup Thiddag do jeho čela ustanovil opata Lantberta. Nově příchozí konvent se kromě jiného podílel na obnově břevnovského kláštera a je velmi pravděpodobné, že byl do Čech povolán především proto, aby zde šířil procísařský reformní program, tzv. gorzskou reformu, která byla založena na pevné vazbě k panovníkovi.⁹⁷ Vzhledem k nedostatku písemných pramenů, nemáme téměř žádné zprávy o dění v tomto klášteře. Informace nám opět poskytují archeologické nálezy, díky nimž víme, že klášter byl ve svém počátku dřevěný, koneckonců jako ostatní kláštery, a ve 12. století byla zahájena výstavba kamenného kláštera, který se ovšem do dnešní doby nedochoval a z budovy lze nyní spatřit pouze zbytky zdiva.⁹⁸

5.4 Sázavský klášter

Mezi výše uvedenými kláštery zaujímá zvláštní postavení Sázavský klášter, založený zřejmě ve třicátých letech 11. století Prokopem, který stal také jeho prvním opatem. Výjimečnost kláštera spočívá v tom, že o jeho založení neprojevil zájem panovník, ale Prokop, který kolem sebe shromáždil komunitu řeholníků, tzv. první konvent, mezi jehož členy byli mimo jiné i Prokopův synovec Vít a syn Jimram a tento konvent podřídil benediktinské řeholi. Současně začal Prokop ze svých prostředků budovat kostel, přičemž tuto komunitu zabezpečil i po stránce materiální. Kníže

⁹⁵ LUTOVSKÝ, M. *Po stopách prvních Přemyslovců II.*, s. 166.

⁹⁶ ŠOLLE, M. *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*, s. 171-173.

⁹⁷ Na rozdíl od clunyské reformy, jejímž cílem je zbavení se závislosti klášterů na světské moci.

⁹⁸ LUTOVSKÝ, M. *Po stopách prvních Přemyslovců II.*, s. 170-176.

Břetislav I. posléze založení kláštera potvrdil a věnoval mu pozemkový majetek.⁹⁹ J. Kadlec ovšem upozorňuje na nejasnost týkající se zakladatelů kláštera. Nejstarší latinská legenda *Vita minor* označuje za zakladatele kláštera Břetislava I., zatímco Mnich sázavský považuje za zakladatele knížete Oldřicha, přičemž se obsah legendy neliší.¹⁰⁰

5.4.1 Vývoj slovanské liturgie v Sázavském klášteře

Sázavský klášter se kromě jiného stal významným střediskem slovanské bohoslužby, když zde první konvent provozoval západní liturgii ve staroslověnském jazyce, přestože pražské biskupství náleželo k liturgii latinské. Doposud není jasné, jak se Prokop se staroslověštinou obeznámil, kde se naučil slovanskému písmu a jaký důvod jej vedl k tomu, aby ji při bohoslužbě používal.¹⁰¹

Právě tyto neznámé okolnosti týkající se jak užívání, tak existence staroslověštiny v Čechách 11. století, vedou odborníky k velmi různým názorům. Například J. Kadlec uvádí možnost, že si staroslověština do Čech našla cestu po smrti sv. Metoděje, kdy se jeho vyhnání žáci uchýlili do Čech a připravili zde půdu pro její zakořenění. Soudí tak proto, že v době zřizování pražského biskupství trval papež Jan XIII. na podmínce, že se biskupství bude orientovat výlučně na latinskou liturgii.¹⁰² P. Sommer si naopak klade otázku, kde se bylo možno vzdělat ve slovanském písmu, když v Čechách neexistovalo žádné školicí středisko? Na základě písemných pramenů zavrhuje možnost vzdělání v zahraničí a opírá se o *Homiliář opatovický*, který uvádí, že každý kněz je povinen mít svého žáka. Na základě této informace Sommer předpokládá, že někteří z kněží doajista pocházeli z Velké Moravy, a tímto způsobem se sv. Prokop zřejmě seznámil se slovanskou liturgií, kterou se rozhodl praktikovat ve svém klášteře.¹⁰³

⁹⁹ SOMMER, P. *Benediktinská Sázava*, in: *Sázavsko – dějiny, tradice, současnost*, s. 37-38.

¹⁰⁰ KADLEC, J. *Svatý Prokop: Český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 50-51.

¹⁰¹ BLÁHOVÁ M., FROLÍK J., PROFANTOVÁ N. *Velké dějiny země Koruny české I.*, s. 370.

¹⁰² KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 95.

¹⁰³ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 100-101.

Když v roce 1053 zemřel opat Prokop a o dva roky později Břetislav I., nastaly Sázavskému klášteru nelehké časy. Do funkce opata byl jmenován Prokopův synovec Vít a po Břetislavovi se zhostil trůnu jeho syn Spytihněv II., který sázavské mnichy v roce 1056 okamžitě vyhnal a na jejich místo povolal bavorský klér, v čele s opatem Němcem. Vyhnanci se mezitím uchýlili do Uher, kde v té době pobýval i vyhnaný kníže Vratislav II. Vyhnanství mnichů trvalo pouze několik let, neboť v roce 1061 umírá kníže Spytihněv a vlády se ujímá jeho bratr Vratislav II.¹⁰⁴

K obnovení slovanské bohoslužby dochází za vlády knížete Vratislava II., který ihned po návratu z Uher povolává vypuzené mnichy zpět. Ačkoli doba obnovy slovanské liturgie trvala ještě další tři desítky let, nepatřilo toto období k nejlehčím. Sázavští mniši se totiž v Uhrách přiklonili k řecko-byzantskému ritu, čímž se dostali do sporu s tradiční českou církví, praktikující rítus římský. V tomto neklidném období předložil kníže Vratislav papeži Řehoři VII. žádost o povolení slovanské liturgie pro celou oblast pražského biskupství, kterou papež v roce 1080 zamítl.¹⁰⁵

V roce 1093 se po náhle zesnulém Vratislavovi ujímá vlády jeho syn Břetislav II., který se stal předzvěstí konce slovanské liturgie v Sázavském klášteře. Na základě příkazu papeže Řehoře VII. se pokouší českou církev reformovat, přičemž začíná zrušením právě Sázavského kláštera. Na sklonku roku 1096 byl Božetěch zbaven opatství a spolu se sázavskými mnichy vyhnán. Zanedlouho poté byl na jejich místo dosazen konvent latinských mnichů z Břevnovského kláštera, s opatem Dětharem v čele, jehož prvořadým úkolem bylo Sázavský klášter zlatinizovat.¹⁰⁶

6 STAROSLOVĚNSKÉ PÍSEMNICTVÍ V ČECHÁCH

Přibližně v 10. století vznikají první literární památky, pocházející z území Čech. Vzhledem k velmi bohaté velkomoravské produkci nebylo příliš pravděpodobné, že by se Čechy nějakým způsobem podíleli na vzniku staroslověnského písemnictví. Ovšem

¹⁰⁴ KADLEC, J. *Svatý Prokop: Český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 62-61.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 72-73.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 73-74.

poté, co do Čech přešla část kněžstva, začíná se písemnictví vyvíjet i v Čechách. Kromě liturgických textů vznikala literatura čistě praktická, v této době totiž byly v Čechách přepsány, pravděpodobně z velkomoravské předlohy, hlaholské *Kyjevské listy*. Kromě toho zde vznikl i *penitenciál*, obsahující tresty pro provinilé duchovní, který lze považovat za vůbec nejrozsáhlejší staroslověnský text přelomu 10. a 11. století.¹⁰⁷

Většina církevněslovanských rukopisů se v Čechách bohužel nedochovala, některé originály byly nalezeny v ruském a chorvatském prostředí, přičemž ani šíření staroslověnštiny ze Sázavského kláštera coby pokračování slovanského křesťanství není historickými prameny dostatečně doloženo. Z důvodu absence těchto pramenů napanuje mezi vědci shoda o kontinuitě slovanské liturgie k cyrilometodějskému období a v kontextu jazykových skutečností nelze s jistotou říci, že by staroslověnská literatura byla přímou pokračovatelkou staroslověnského písemnictví vytvořeného na Velké Moravě.¹⁰⁸ Z těchto důvodů jsou akceptovány dvě teorie, přičemž jedna předpokládá nepřetržité trvání slovanské liturgie a druhá naopak její přerušování a posléze znovuuvedení do Čech ze zahraničí, ať už z Polska, Maďarska, či Bulharska. Zastáncem kontinuity s Velkou Moravou je např. V. Chaloupecký, Z. Fiala nebo J. Hrabák. Zastánci opačného názorového proudu jsou J. Dobrovský a F. M. Bartoš, kteří rozvoj slovanské liturgie posunují až do vlády knížete Břetislava I.¹⁰⁹

Ačkoli nás písemné prameny o praktickém užívání staroslověnštiny v 9. století na území Čech nezpravují, není vyloučeno, že zde staroslověnština měla své místo jako jazyk liturgický a kulturní, o čemž vypovídá historická tradice. Například Kosmas, který byl znám svým odporem ke slovanské liturgii, popisuje šíření křesťanství z Velké Moravy, v jejímž područí se Čechy nějaký čas nacházeli. Důvod, který ho k tomu zřejmě vedl, byl ten, že na Velké Moravě byl pokřtěn kníže Bořivoj, který po svém návratu vybudoval kostel sv. Klimenta. Právě kontext tohoto činu upozorňuje na cyrilometodějský odkaz, což vede například k hojnému zasvěcování nově zřizovaných kostelů sv. Klimentovi, patronu velkomoravské misie soluňských bratří. Přítomnost

¹⁰⁷ TUREK, R. *Čechy v raném středověku*, s. 171-172.

¹⁰⁸ VEČERKA, R. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století*, s. 16.

¹⁰⁹ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop: český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 26-28.

slovanského ritu kromě toho dokládají i tzv. Václavovi postřižiny či svatováclavské legendy.¹¹⁰

Čechy byly taktéž specifické liturgickou dualitou, kdy docházelo k prolínání latinského bohoslužebného ritu se slovanským. Příčinou této syntézy bylo především rituálně smíšené prostředí jak v Čechách, tak na Moravě. Čechy byly sice orientovány tzv. „římsko-latinsky“, ale na straně druhé v sobě chovali hluboce zakořeněnou slovanskou tradici. Z tohoto důvodu je vlivem moravských exulantů posilována staroslověnská literární vzdělanost, slovanské písemnosti vznikají originální tvorbou, a to opisy či překlady z latiny, nebo řečtiny.¹¹¹

Pod vlivem řezenské diecéze byla na českém území staroslověnština tolerována jako účinný misijní prostředek pro šíření křesťanství,¹¹² přesně podle výnosů papeže Štěpána V. a Jana VII., kteří slovanskou řeč povolili v pastorační praxi.¹¹³ Právě z tohoto důvodu mohli být na našem území používány oba jazyky souběžně. Na rozdíl od staroslověnštiny byl latinský jazyk mnohem rozšířenější, což vedlo v roce 973 k založení pražského biskupství a zároveň k posílení latinské liturgie. Tento vzestup byl ovšem na druhou stranu završen zákazem používání staroslověnského jazyka při bohoslužbě, který vydal papež Řehoř VII.¹¹⁴

6.1 Staroslověnská literatura

V Čechách se písemnosti převážně opisovaly, jednalo se především o texty liturgické, které byly nedílnou součástí církevního života. Vlastní literární tvorba se tematicky opírala o vládnoucí Přemyslovce a s tím související politický a církevní život.¹¹⁵

Mezi významná díla staroslověnské literatury v Čechách patří *Život knížete Václava neboli První staroslověnská legenda o sv. Václavu*. Toto dílo se řadí

¹¹⁰ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop: český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 29-33.

¹¹¹ VEČERKA, R. *Staroslověnská etapa českého písemnictví*, s. 84-86.

¹¹² VEČERKA, R. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století*, s. 16.

¹¹³ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 97.

¹¹⁴ VEČERKA, R. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století*, s. 17.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 18-19.

k nejvýznamnějším českým literárním památkám, neboť přináší objektivní životopisné údaje o sv. Václavovi oproštěné od zázračných motivů. Zcela odlišná je *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu* neboli *Kniha o rodu a utrpení knížete Václava*. V tomto případě se nejedná o originální dílo, ale o kompilovaný překlad latinské Gumpoldovy legendy, s výraznými nadpřirozenými motivy¹¹⁶

Podstatnou literární památkou spjatou se Sázavským klášteřem, je slovanský rukopis, *Remešský evangeliář*, skládající se ze dvou částí, a to ze sbírky evangeliijního čtení psané cyrilicí a z epištol, psaných hlaholicí. Tento rukopis z 11. století psaný na pergamenu věnoval kromě jiného Karel IV. Emauzskému klášteru v Praze. Tento rukopis se dostal složitým způsobem až do Remeše, kde se z něj později stal korunovační evangeliář, na který přísahali francouzští králové.¹¹⁷

Pražské zlomky byly objeveny v 11. století jako dva značně poškozené pergamenové listy psané hlaholicí. Jeden z listů obsahuje část pašijových zpěvů na den Velkého pátku a druhý deset krátkých hymnů na neděle a svátky. Jedná se o z řečtiny přeložené liturgické texty ze Sázavského kláštera, které vznikly krátce před zákazem slovanské liturgie.¹¹⁸ Zvláštností listu s hymny je, že se jedná o palimpsest, tzn., že se jedná o již použitý pergamen, jehož původní text byl oškrábán.¹¹⁹

Nejznámější a zároveň nejstarší staroslověnskou památkou jsou *Kyjevské listy*. Jedná se o hlaholský rukopis, který je tvořen krátkými modlitbami západního původu, ovlivněné východní liturgií, což je chápáno jako pokus o splynutí náboženských prvků. O dataci a místě vzniku napanuje doposud mezi odborníky shoda.¹²⁰

¹¹⁶ VEČERKA, R. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století*, s. 18-19.

¹¹⁷ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 97 a VEČERKA, R. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století*, s. 18.

¹¹⁸ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 97.

¹¹⁹ KADLEC, J. *Svatý Prokop: český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 64.

¹²⁰ SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*, s. 97.

7 ZÁVĚR

Ačkoli je proces christianizace v raně středověkých Čechách více než nejasný, díky písemným pramenům a archeologickým nálezům je možno tento proces alespoň částečně analyzovat. Na české území začínají v průběhu 5. až 7. století přicházet první slovanské kmeny, které tuto oblast postupně kolonizují. Ačkoli nelze vzhledem k absenci písemných pramenů určit jejich religiozitu, lze předpokládat, že se jednalo o kmeny pohanské. S prokázanými projevy křesťanství se v Čechách shledáváme až v poměrně pozdním období 9. století, a přestože již v 8. století přicházeli do Čech bavorští kněží, Slované křesťanskou víru prozatím nepřijali.

Nejstarší zaznamenanou, ovšem nejasnou zprávou zmiňující se o křesťanství v Čechách, je křest čtrnácti českých knížat, ke kterému došlo v Řezně, v roce 845. Tento první pokus o přijetí víry ovšem také nevedl k trvalému přijetí křesťanství, neboť následujícího roku se čeští předáci od víry odvrátili v důsledku vojenských tažení východofranského krále Ludvíka Němce.

K trvalé, ovšem pozvolné christianizaci českého území došlo za vlády knížete Bořivoje, který byl zřejmě v roce 884 za podpory Svatopluka pokřtěn biskupem Metodějem na Velké Moravě. Křest byl významným politickým prostředkem, který mimo jiné upevňoval panovníkův status a především vedl k státotvornému procesu a k rozvoji církevních institucí, které byly pevně spjaty se státní organizací. Již posvém návratu z Moravy založil Bořivoj na hradišti Levý Hradec první křesťanský kostel a později další na Pražském hradě. Tyto, a další kostely byly budovány výhradně na hradištích, spravovaných panovníkem, ze kterých se postupně stala centra církevní, ale i světské moci.

V polovině 9. století byla již Morava christianizována a poté, co kníže Rostislav I. dosáhl vrcholu své moci, usiloval o oslabení vlivu bavorské církve a o vytvoření vlastní nezávislé církevní instituce. Na základě jeho žádosti byli na Moravu vysláni byzantští misionáři, Konstantin a Metoděj, jejichž hlavním cílem bylo vytvoření spisovného slovanského jazyka, který by sloužil liturgii, přestože v zemi již byla zavedena liturgie latinská. V době svého moravského působení přeložili kromě jiného

Písmo svaté, jehož překlad představuje vzácnou kulturně- historickou památku a svou činností se zasloužili o položení základů slovanskému písemnictví. Nicméně již v roce 885 zakázal papež Štěpán V. po předchozích sporech s německými biskupy slovanskou liturgii provozovat a zanedlouho poté byli z Moravy slovanští kněží vypuzeni, což ovšem neznamenal její úplné odstranění. Další sled událostí ovšem zapříčinil v roce 906 zánik Velkomoravské říše, neboť území obsadili Maďaři a vybudovanou církevní organizaci zničili.

Po pádu Velké Moravy se další proces christianizace přesunul do Čech a díky přílivu Metodějových žáků došlo k upevnění slovanské liturgie, která v Čechách koexistovala s liturgií latinskou ještě další dvě století. Čechy ovšem v této době neměly svého biskupa a církevně patřily pod řezenské biskupství. Snahy knížete Václava proto směřovaly k vytvoření vlastního biskupství, které byly ovšem zmařeny jeho zavražděním. Na tento zámysl poté navázal jeho bratr Boleslav I., kterému se podařilo po složitých jednáních s císařem Otou I. získat souhlas papeže Jana XIII. Vznik pražského biskupství byl ovšem znemožněn řezenským biskupem Michalem, a proto ke konečnému souhlasu došlo až po jeho, i Boleslavově smrti. Biskupství tedy bylo s konečnou platností zřízeno až v roce 973 za vlády Boleslava II., jehož prvním biskupem se stal saský mnich Dětmar. V rámci dalšího procesu upevňování křesťanství se na našem území od poloviny 10. století, začínají budovat další významná církevní zařízení, jimiž jsou kláštery. Mezi nejvýznamnější patří Sázavský klášter, jenž se stal významným centrem slovanské liturgie.

Jelikož bylo utváření českého státu podmíněno přijetím křesťanství, probíhala christianizace souběžně s jeho počátečním formováním. Od poloviny 9. století pronikalo křesťanství na české a moravské území ze dvou směrů, a to z Říma a Byzance, z těchto důvodů velmi často docházelo k jejich dualitě a následným sporům. I přes tyto problémy došlo ve 12. století v Čechách a na Moravě k trvalému upevnění křesťanství, o což se zasloužil Břetislav II., který aktivně bojoval proti pohanským přežitkům a lze konstatovat, že v tomto období již došlo k plnému pokřesťanství obyvatel českých zemí, ačkoli na některých místech ještě přetrvávaly pozůstatky pohanské kultury.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

BARTOŇKOVÁ, D., HAVLÍK, L., MASAŘÍK, Z., VEČERKA, R. *Magnae Moraviae Fontes Historici - Prameny I*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2008. ISBN 978-80-254-1780-5.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Frankové a Evropa*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-942-3.

BLÁHOVÁ, M., FROLÍK, J., PROFANTOVÁ N. *Velké dějiny zemí Koruny české I*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-265-1.

DAVIES, Norman. *Evropa – Dějiny jednoho kontinentu*. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-014-1.

DVORNÍK, František. *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*. Praha: Prostor, 2008. ISBN 978-80-7260-195-0.

HAVLÍK, Lubomír E. *Kronika o Velké Moravě*. Brno: Jota, 1992. ISBN 80-85617-04-8.

HAVLÍK, Lubomír E. *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*. Brno: Jota, 1994. ISBN 80-85617-19-6.

CHARVÁT, Petr. *Zrod českého státu: 568-1055*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-845-7.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin I*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-004-4.

KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*. Praha: Benediktinské arcidiocésie sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2000. ISBN 80-902682-1-8.

LUDVÍKOVSKÝ, J. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. Praha: Vyšehrad, 1978. ISBN neuvedeno.

LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl I. Zrození státu (872-972) Od Bořivoje I. po Boleslava I.* Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-308-4.

LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl II. Léta krize a obnovy (972-1012) Od Boleslava II. po Jaromíra.* Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-231-5.

MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II.* Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-105-1.

ŘÍČAN, Rudolf. MOLNÁR, Amedeo. *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008. ISBN 978-80-7017-064-9.

SOMMER, P., TŘEŠTÍK, D., ŽEMLIČKA, J. *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN: 978-80-7106-352-0.

SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-732-0.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966. ISBN neuvedeno.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*. Praha: Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-138-0.

TUREK, Rudolf. *Čechy v raném středověku*. Praha: Vyšehrad, 1982. ISBN neuvedeno.

VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963. ISBN neuvedeno.

VEČERKA, Radoslav. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století: literatura staroslověnská a latinská*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0407-x.

VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnská etapa českého písemnictví*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-044-9.

9 RESUMÉ

The theme of this thesis is to detect early days of Christianity in the Czech lands. This thesis is focused on the period from 9 the 11th century.

This thesis is focused on the development of Christianity process in connection with the development of the state, which is related to baptism fourteen Czech dukes and baptism of dukes Borivoj in Great Moravia. There is also described the creation of the first Christian churches by dukes Borivoj.

The following sections describe the spread of Slavic liturgy Thessaloniki brothers Cyril and Methodius, the establishment of Benedictine monasteries and Old-Slavonic Literature in Bohemia.

The aim of this thesis is to summarize the most important events in the process of Christianization of medieval Bohemia.